

Universal Journal of Theology

e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2020 (Aralık/December)

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN, ÇAĞDAŞ SORUNLAR VE KELÂM

Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019, 2. Basım, 351 sayfa.

Değerlendiren/Reviewed by

Neclanur TUNÇEL

Yüksek Lisans Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelam ve Mezhepler Tarihi Anabilim Dalı

Graduate student, Pamukkale University, Faculty of Theology,
Department of Theology and History of Sects, Denizli/Turkey

tuncelnecla03@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0629-2414>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap Değerlendirmesi/Book Review

Geliş Tarihi/Date Received: 03/07/2020

Kabul Tarihi/Date Accepted: 29/08/2020

Yayın Tarihi/Date Published: 31/12/2020

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN, *Çağdaş Sorunlar ve Kelâm*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019, 2. Basım, 351 sayfa.

Çağdaş Sorunlar ve Kelâm eseri çağdaş kelâmcılarımızdan Prof. Dr. Mehmet Evkuran'ın eseridir. İlk baskısı 2015 yılında yapılmış olan eser zaman içerisinde talipleri tarafından ilgi ile karşılanınca ihtiyaca binaen 2019 yılında tekrar basılmıştır. Üzerinde çalıştığımız basım yılı 2019 olan eserin, ilk basımı üzerine de geçtiğimiz yıllarda akademik bir çalışma yapılmıştır. Bu eser birçok açıdan önceki baskısından farklılıklar içermektedir. İçerik, kapak tasarımı, sayfa sayısı ve yayınevi bu farklılıklardandır. İçerik olarak genişleyen esere Allah tasavvuru, bilim-etik ilişkisi ve şiddet konularının da dahil edildiğini görmekteyiz. İlk baskının kapak tasarımı daha sade ve klasik diyebileceğimiz tarzı haizdir. İkinci baskı ise eklektik, etnik ve modernin bir araya geldiği desen, tarz ve renklere sahiptir. İlk baskı iki yüz seksen sekiz sayfa iken ikinci baskı üç yüz elli bir sayfadan oluşmaktadır. İlk baskı *Araştırma* yayınlarından çıkmışken ikinci baskının *Ankara Okulu* tarafından basıldığını görmekteyiz.

Evkuran'ın çalışmalarına bakıldığında günümüz kelâm alanına hizmetinin büyük olduğunu görmekteyiz. Esasında başlığı bile bir Müslüman için umut ışığı olan *Çağdaş Sorunlar ve Kelâm* eserini okuduktan sonra akla -eserin çok değerli olması hasebiyle- hocamızın sair çalışmalarını hatırlatmasak da olur gibi bir düşünce gelse de *Sünni Paradigmayı Anlamak, Sosyal Bilimler Mantiği ve Kelâm, Siyasal Kültür ve Kimlik Sorunu, Ahlâk Hakikat ve Kimlik* eserlerinin kıymeti biz okuyucular tarafından bu aşamada dile getirilmelidir. Bu eserler vizyon sahibi olmayan kişiye vizyon katarken hali hazırda vizyon sahibi insana çok başka pencereler açmaktadır.

Günümüz kelâmcılarının geçmişe takılı kalarak sırf çalışma yapıp akademik terfi elde etmek adına dönüp dolaşıp aynı konuları ele almaları, kendilerini tekrar etmeleri akademik açıdan hiç etik değildir. Gerçi günümüz kelâmcılarından her alanda uzman olmalarını beklemek makul değildir. Ancak şu da var ki akademisyenin master/yüksek lisans tezi ve profesörlük dönemi arasındaki çalışmaları aynı yahut benzer konuları kapsıyorsa hele de bu konular yalnızca kadim kelâm konuları ise kişinin kendisine bir yararı olsa da ilim dünyasına ve çağına çok da yararlı olmadığını söyleyebiliriz. Bu çağın kelâmcılarından beklenen, konu skalasını geniş tutarak bu konuları güncel meselelerle harmanlayıp okuyucuya sunmalarıdır.

Günümüzde hala Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), İmam Gazzâlî (ö. 505/1111) gibi bir kimliği de mütekellim denilebilecek ulema üzerine yahut salt kadim akaid meseleleri üzerine çalışmalar yapılması geçmişe takılı kalındığının göstergesidir. Buna geri kalmışlık da denebilir. Tabi bu şekilde hare-

ket eden kelâmcılar, menfaatlerini gerçekleştirebilmektedirler. Ancak bu şekilde teoloji denilen kelâmın ilk dönemdeki vizyonu ve misyonu yerine getirilmemektedir. Esasında bu vizyon ve misyona güncelleme getirilmelidir de diyebiliriz. Gazzâlî *el-Mümkız mine'd-Dalâl* eserinde kelâmın özellikle hakikate erişme yolunda kısır kaldığını ifade etmektedir.¹ Bu durum da güncelleme yapılabileceği fikrine kapı aralar niteliktedir.

Mu'tezile'nin ortaya koyduğu ilk dönem kelâmı gayet özgün iken sonraları bu özgünlüğün kaybolduğu hatta bir çelik çomak oyununa dönüştüğü söylenebilir. Şöyle ki ilk dönem Mu'tezile ve onun vesilesi ile ortaya çıkmış Ehl-i Sünnet kelâmı hatt-ı müdafaa misyonu ile hareket eden oluşumlar iken sonrasında bu gruplar pasifize edilmiştir. Bu pasifize edilme durumunun iki taraf için de bilinçli yahut bilinçsiz olması ayrıca incelenebilir. Tarihi süreçte kelâmın büyük oranda Gazzâlî ve Fahreddin er-Râzî vesilesi ile mantık-felsefe tanışıklığı ve bu ilimlerle mezc olması onu cevher, araz vb. konulara yönlendirmiştir. Sonrasında bunlar ile ilgili hükümler ortaya konmaya çalışılmıştır ve misyonundan sapmıştır. Fahir Râzî öncesinde Gazzâlî bu durumu şöyle dile getirmektedir: “ و لكن لما لم يكن ذلك مقصود علمهم، لم يبلغ كلامهم فيه الغاية ” *Ancak bu husus onların ilimlerinin asıl amacı olmadığından düşünceleri nihaî amaca ulaşamadı; dolayısıyla da halkın görüş ayrılıklarındaki şaşkınlıktan doğan karanlıkları bütünüyle ortadan kaldıramadı.*²

Bir okur olarak öncelikle eserle ilgili genel kanaatlerimi dile getirmek istiyorum. Esere hakim olan dil, bir sunumu andırmaktadır. Okurun konuşma havasını hissetmesi metin ile kuracağı bağı olumlu yönde etkilemektedir. Metnin pek çok yerinde karşılaşılabilecek devrik cümleler de “hakim konuşma dili” fikrini destekler niteliktedir. Ancak bu durum metnin akademik ağırlığına halel getirmemektedir. Çünkü kelâm alanına ait bu eser akademik bir dille kaleme alınmıştır. Okurken ciddi bir yoğunlaşmayı gerektiren eser bu çaba sonucu kendini okura açmakta ve akıcı hale gelmektedir. Kelime hazinemin zenginleşmesini sağlayan bu eser³ aynı zamanda gerçek İslam ve yaşanan İslam arasındaki ayrımı yapmam adına bende farklı açılımlar meydana getirmiştir. Problemlerin çözümlenmesi sürecinde soru sormanın ehemmiyeti büyüktür. Yazar bu eserde cevapları çözüme yol yapan yahut çözüm içeren pek çok soru sormaktadır. Ayrıca okuma sürecinde okurun zihninde sorular uyandırmaktadır. Eserin ilk baskısında olmayıp ikinci baskısında yer alan

¹ İmam Gazzâlî, *el-Mümkız Mine'd-Dalâl*, thk. Abdurrezzak Tek (Bursa: Emin Yayınları, 2015), 12.

² Gazzâlî, *el-Mümkız*, 12.

³ Özüлке, koyutlama, kolonyal, özemek, sürgit ve nevzuhur yeni öğrendiğim kelimelerin içinde en beğendiklerimdenidir.

“Şiddetin Bireysel ve Toplumsal Nedenleri” başlığı altında insanlar ve daha tikelde günümüz gençleri kendileri ile yüzleşme imkanı bulacaktır. Bu yüzleşme ve tanışma biz gençler için çok değerlidir.

Yeni baskıya eklenen üç başlık hariç diğer başlıklarda yazarın sesi sanki daha uzaktan gelmektedir. Belki de başlıkların hangi baskılarda yer aldığı farkında olmam bende bu duyguyu uyandırmıştır. Geleneğin ve günümüzün şeffaf bir şekilde pek çok açıdan irdelenerek, meselelere çözümler üretilmesi eserin alamet-i farikasıdır. Birey vurgusu, hakikate dair yapılan incelemeler, din ve kültür bağıntısı, iktidara düşen görevler ve şiddetin nedenleri konularının işlendiği başlıkları kitabın en değerli kısımları olarak görmekteyim. Metin içerisinde ufak tefek diye nitelendirilebilecek şekilde pek çok yazım hatası yer almaktadır. Bu, okumayı yavaşlatan bir durumdur. Metnin belki de tek olumsuz yönü budur.

Eserin 2015'te kaleme alınan önsözünde küreselleşme kavramına parmak basılmaktadır. Evkuran, günümüz problemlerinin modern ve küreselleşmeci bir dil ile belirlenip çözüme kavuşturulması gerektiğini dile getirmektedir. Kitabın medârı budur. Ancak küreselleşme, tenkitlerden ârî, koşulsuz kabul edilen bir süreç olmamıştır. Bu yeni dünya görüşü sorgulanırken yerel kimlikler de kendilerine bu alanda bir yer bulmaya çalışmışlardır. Bu kimlikler çeşitli olmakla beraber alanı ilgilendirmesi açısından bu aşamada din ve mezhep kavramları ön plana çıkmaktadır. Dinlerin dünya hayat içerisinde ivme kazanması beyne'l milel rekabeti harekete geçirdiği belirtilmiştir. Bu hareketlilik ile beraber din içerisindeki mezhep ve oluşumların da hakikatin sancaktarlığını üstlenme noktasında aralarındaki çekişme hız kazanmıştır. Bu çekişmeden kârlı çıkan din ve gruplar teolojik temellerine sadık kalarak güncel meselelere çözüm üretebilenler olmaktadır. Zamanın ve zeminin değişmesi ile imkan, durum ve problemlerin değişiklik göstermesi kaçınılmazdır. Bu sebeple din ve daha tikelde mezhepler dinin teorik boyutundan ziyade pratik boyutu, işlevselliği ile ilgili hizmetlerde bulunmalıdırlar.

Bilinmektedir ki İslam dünyası en hareketli, en olaylı coğrafyada yer almaktadır. Bu hareketin iç ve dış etmenlere bağlı birtakım sebepleri olmaktadır. Her çağda birbirinden farklı pek çok probleme tanık olan İslam dünyası bu meseleleri çözümlediği ve onlara çözüm ürettiği taktirde dünyaya diğer din ve kültürlerden daha çok katkı sunabilecek bir derinliğe sahiptir. Yazar bu misyon ile pek çok güncel, küresel ve bölgesel sorunları ele alarak çözümleme ve çözüm üretme hedefine odaklanmaktadır. Bu sebeple eseri hem *mesele tespiti* eseri hem de *çözüm üretme eseri* olarak nitelendirmek gerekmektedir ki bu çok değerlidir. Günümüzde kimi akademisyenler yalnızca meseleyi dile getirmekle yetinmekte ve çalıştığı konunun hakkını vermemektedir. Güncel ve işlevsel kelâm ilmi, hadd-i zâtında meseleleri kuramsal açıdan ele almak-

tan ziyade o meseleler ile somut bir şekilde yüz yüze gelmeyi gerektirmektedir. Bu sebeple de çağa özgü teoloji ve teolojik zemin oluşturmak bu alanın uzmanlarına düşen bir görevdir.

Dört yıl sonra kaleme alınan ikinci önsözde küresel bir sorun olan emperyalizme değinilmiştir. Emperyalizm kendi dışındakini ötekileştiren Batı tandanslı bir politikadır. İslam dünyasında özellikle kriz dönemlerinde Sünnî ve Şîî çatışması yaşanırken bununla beraber Sünnî cenah mezhep içi çatışma ile mücadele vermek durumunda kalmaktadır. Bunun sebebi elbette ki mezhep içi çoğulculuktur. Ancak Şîilik ve Sünnîlik İslam'a yönelik güncel saldırılarda ortak paydada buluşabilmelidir. Elimizdeki eser bu ihtimalin imkan dahilinde olduğu düşüncesi ile kaleme alınmıştır. Biz de eserde değinilen mesele ve bunlara sunulan çözümleri tek tek inceleyeceğiz.

Kitabın on dört ana başlığından ilki "Küreselleşme Karşısında İlahiyat"tır. Bu başlık altında yer alan çağımızın önemli isimlerinden biri olan Edward W. Said'in sözü tam da eleştirdiğimiz noktayı özetlemektedir. Said'in sözü ile karşılaşmadan onunla benzer görüşe sahip olmak beni mutlu etti. Ancak Said ile çıkış noktamız farklıdır. Onun kaygısı entelektüeliteye karşı profesyonelizmin oluşturduğu tehdittir. Profesyonelizmden maksat bizim kastettiğimiz para yahut makam için mesleğe sarılmaktır. Sonuç olarak akademisyen, özneliğini prezantabl ve nesnel olma yolunda feda edecektir.

Başlık altında ilk olarak ele alınan mesele kavram, kavramın içeriği ve toplumsal olgular arasındaki bağıntıdır. Bu bağıntının çözümlenmemesi ve anlaşılmasında birçok toplumsal olayın patlak vermesine sebep olmaktadır. Çünkü kavramlar kitleleri sürükleyebilecek potansiyele sahiptir. Şunun farkına varılması gerekir ki sarf edilen sözlerden ziyade ona yüklenen mana ve arka planda yattığı düşünülen anlamlar kişiye heyecan vererek harekete geçirmektedir. Seçim konuşmaları yahut da provokatif söylemler gibi geniş kitlelere hitap eden gösterilerde kişilerin gözlerinde ve davranışlarında bu heyecanı gözlemlemek mümkündür. Bütün bu açıklamalardan sonra küreselleşme kavramının algısal yönünün olgusal yönüne öncelenmesi gerektiği açıktır. Küreselleşme kavramı pek çok açıdan ve özellikle de teolojik düzlemde ele alınmıştır. Zihinlerimizde yer eden bu kavram, sınırlandırılması zor bir kavramdır. Ayrıca ona ilişkin algımız ideolojik bir yapı eliyle oluşturulmuştur ve oluşturulmaktadır. Semantik bir boşluk içeren bu kavramı alkışlayan ve yuhalayan cenahın hangi saik ile o tarafta konuşlandığını netleştirmek zordur. Batı dışı toplumlar küreselleşmeyi kutsayıp kurtarıcı güç olarak algılar iken; devletler içindeki üst kesim, sermayenin dolaşımı için bir güvence; alt kesim ise bazı basit taleplerinin gerçekleşeceği bir zemin olarak değerlendirmektedir. Batı dışı toplumlarda küreselleşme ile beraber modernite sorunu da büyümüştür. Batı dışındaki aydınlar, küreselleşmeye dil ve zihniyet sorunu olarak yaklaşmaktadırlar.

Evkuran'ın bu eserde zamanı ve zemini çok iyi okuduğu görülmektedir. Eserde küreselleşme ile ilgili dile getirilen kimi görüşler komplo teorileri gibi görünmekte ancak günümüzde bu anlatıların somut karşılığını yaşam içerisinde görmek mümkündür. Küreselleşme kavramının kökeni, ilk kimin kullandığı gibi teorik bilgiler önemini yitirse de arkasında bir öznenin/gücün olduğu, esasında küreselleşmenin bir proje olduğu, bu öznenin kendini akıl temeli ile evrenselleştirdiği ileri sürülmektedir. Küreselleşme adına en önemli adımın Sokrates tarafından atıldığı görüşünü benimseyen araştırmacılar onun evrensel iyi, güzel ve erdem anlayışını bu kurgunun temeli kabul etmektedirler. Modern Batı düşüncesinin temeli esasında budur. Batı her alanda gücü elinde bulundurmaya istemektir. Bunu yaparken tahakküm stratejisini profesyonelce kullanmaktadır. Batı'nın geri kalmış ülkelere yönelik tahakküm stratejisinin görmezden gelinmesi yönündeki çabaları başarıya ulaşmıştır. Bu geri kalan ülkelerin gelişmişlik düzeyinin müsebbibi olarak o devletlerin iç dinamiklerini hedef tahtasına oturtmuştur. Yanlış giden düzenin dile getirilmesi bu konuda Batının hedefine ulaştığının göstergesidir. Form değişse de tahakküm zihniyeti aynı olduğu için Batı o potansiyeli içinde barındıracaktır.

Küreselleşme tikel değerleri de küreselleşmeye zorlamakta direnenleri ise marjinalleştirme yolu ile dışlama politikasına başvurmaktadır. Küreselleşmeyi önlenemez bir süreç olarak algılamamızın temel nedeni ona karşı duranları tasfiye edecek bir tehdidin varlığının hissedilmesidir. Yazar bu aşamada bazı soruların sorulması gerektiğini vurgulamaktadır. *“Küreselleşme süreci Batı'nın zaferi ile mi sonuçlanacaktır? Küreselleşme evrenselcilik ile özdeşleştirilir mi?”* bu sorulardandır. Küreselleşme politik, siyasi, ekonomik, felsefi, dini pek çok açıya sahip olduğu için daha dar kapsamlı olan evrenselcilik ile özdeşleştirmek doğru olmayacaktır. Küreselleşmenin tarihsel formlarına verilen örneklerden biri dinlerin hakikat yolunu tek tipleştirmeye çalışmasıdır. Ama geçtiği üzere küreselleşmeyi yalnız dini açıdan ele alıp eleştirmek konuyu basitleştirmek olacağından bu şekilde bir yol izlenmemiştir.

Yazar, küreselleşmeyi İsmet Özel'in *“Fly Pan-Am, Drink Coca-Cola”* dize-leri minvalinde değerlendirmemektedir. Ona göre küreselleşme bunlardan ibaret değildir. Sistemdeki yapısal değişiklikleri de buna dahil etmektedir. Burada ön plana çıkan, güç odağındaki değişimlerdir. Tarihin ilk zamanlarından bu yana değişmeyen olgu güç iken güç odakları bu olgunun değişkeni olmuştur. Orta Çağ'da merkezde krallar, hükümdarlar, politik ve askeri güç yer almaktaydı. Günümüzde ise tek başına herhangi bir devletin bile güç sahibi olduğu söylenememektedir. Bunun yanında örgütler, şirketler, yasadışı gruplar hatta bireyler bu güce müşterektir. Bu durum gücün olgusunun evrildiğinin göstergesidir. Günümüzde güç olgusu askeri gruplarda değil ekonomi ve teknolojidedir.

Günümüz global sistemi elinde gücü bulduranın başrolde yer aldığı güçlüler ve gidişata ayak uydurmak durumunda kalan güçsüzleri içinde barındırır. Küreselleşmenin bir ayağı kültüre basar. Ancak o, bu ayaktaki farklılığa tahammül edemez, onu yok sayar ve tek tipleştirmeye çalışır. Bu görüşe karşı duranlar, küreselleşmenin, alt kültürün birey üzerindeki baskısını kaldırdığını savunmaktadır. Yazar dünyada birçok değişiklik yaşanırken küreselleşme otoritesi ile baş etmek ve olgu-olay çözümlemesi yapmak sorumluluğunun entelektüel ve teoloğun görevi olduğunu dile getirmektedir. Bu aşamada henüz çözüm sunulmamıştır.

Küreselleşmenin her bağlamı ve her mekanı hedef alan meydan okuması teoloğu da bulmuştur. Geçmişteki yavaş ve dingin değişim yerini hızla akan bir hayata bırakmıştır. Hızın yavaş yavaş hayatımıza girmesi ile sahicilik ve hakikate dair anlam ve mekan gibi olgular eski önemini yitirmiştir. Müslüman çevrenin bu anlam karmaşası yahut anlam umursamazlığı yaşadığı dönemde küreselleşmenin ürettiği söylemlere teolog toplum eksenli bir duyarlılıkla çözümler üretmelidir. Yazar, teoloğu ve nispeten entelektüeli bu aşamada toplumun doktoru mesabesinde görmektedir.

İslam düşüncesi küreselleşme ile entelektüel anlamda büyük sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Teolog, İslam'ı kültürel ve zihinsel ölçekte küreselleşme bağlamında yeniden ele alarak yeni bir teoloji ortaya koymak durumundadır. Bu yeni bir din demek değildir. Teoloji denilen olgu, içinde din ile birlikte büyük oranda kültürü ve yorumu barındırmaktadır. Bu yorumlar, sorunlar ile yüzleşmemiz ve çözüm üretmemiz gereken bu aşamada güncellenmez, toplumsal ve kültürel anlamda mümkün bir dinsel ve ahlaki yaşayış sunulmaz ise Müslüman kesimin birçoğu gözünde din geri kalmış, çözüm üretmeyen ve hayali bir olgu olarak kalacaktır.

“Toplumsal Değişim ve Dinî Bilinç” başlığında eski ve yeni dünya karşılaştırması ile giriş yapılmaktadır. Pre-modern dönemde sabitlik ve durağanlık hakim iken günümüzde değişim ve yenilenme kavramları ön plandadır. Bu son iki kavram varlığı ve değer dünyasını birlikte düşünmeyi gerektirmektedir. Teklifi ve tekvini yasa arasında uzlaşılı bulma çabası olarak değerlendirilebilir. Gelenek bizim değerlerimizi barındırmaktadır. Ancak geleneğe taassup derecesinde bağlanmak yenilenme yönünde ve güncel problemlere çözüm üretme noktasında bize engel olacaktır. Bizleri Müslümanlar olarak ayırışma noktasına getiren olgu da birey olmamızın daha üstünde yer alan bir takım aidiyetlerimizdir. Bu aşamada ortak paydada buluşarak Kur'an'ın birleştiriciliğine güvenmemiz gerekmektedir.

Dünyayı tanımak ve ayak uydurmak, onun sorunları ile yüzleşmek demektir. Yenilenmenin devam ettiği bu çağda teolojik açıdan yenilenmenin ne demek olduğunu iyi saptamamız gerekmektedir. Evkuran, yenilenme projesini dini düşünceye kök salarak dinin ebedi öğretisi ile bütünleşmiş öğelerin

ayıklanması olarak tanımlamaktadır. Bu meselenin teolojik olduğu kadar etik bir konu olduğunu vurgulamaktadır. Yenilenmenin bir öznesi de dil olmuştur. Müslümana düşen görev günümüz insanının önceliklerini gözetmesi ve onun manevi ihtiyacını fark etmesidir. Sonrasında bu ihtiyaçlara samimi ve empatik bir dil ile cevap vermesidir. Muhataplık sırasında bireye yönelik “sen” dili kullanımı önemlidir. Bu bireye özel hissettirecek ve iletişime olumlu katkı sağlayacaktır. Karşılaşılan sorunlara İslam öğretisinden hareketle kültürü de göz önünde bulundurarak çözüm üretmek sağlıklı olacaktır. Yenilenme ile ortaya çıkan dini ve felsefi akımları önemsemek ve yüzleşmek gerekmektedir. Onları yok sayarak yahut da dışlayarak bir yere varılamaz.

“Allah Tasavvuru ve İnsan Üzerindeki Etkisi” başlığında kelâm ve felsefenin Tanrı tasavvuru, Tanrı ve Tanrı tasavvuru farkı, din ve tedeyyün farkı Tanrı-birey ilişkisi işlenmektedir. Tanrı ve insan ilişkisi çok yönlü bir ilişkidir. Ontolojik olarak farklı olmaları iletişimsizliğe sebep olmamaktadır. Teolojik bağlamda Tanrı-insan ilişkisi öncelikle yaratmaya dayanmaktadır. İnsan hakikati arzulayan bir varlık olarak tarih boyunca Tanrı’yı tanımaya ve tanımlamaya çalışmıştır. Bu tanımlama onun içinde eksik hissettiği bazı duyguların anlaşılması açısından değerli kabul edilebilir. Ancak bu psikolojiye hizmet eden bir konudur. Teolojik açıdan ise sıkıntılı kabul edilmektedir. Çünkü hayal gücü had safhada olan birey, Tanrı hakkında belki de yanlış tanımlamalara yelken açacaktır. Tanrı hakkında konuşmayı vahiy kaynaklı ve akıl kaynaklı olmak üzere farklı kulvarlarda sürdürenler vardır. Teoloji açısından ele alacak olursak bu aşamada vahiy ölçüt kabul edilmelidir. Aksi halde ucu alınamaz. İnsan Tanrı’nın hem aşkın hem de içkin olmasını ister. Bu istek İslam’ın Tanrısı için uygundur. Tanrı’ya nitelikler yüklenmesi O’nun zatiyet sahibi olduğunu gösterir. Hiçbir varlığa benzememesi de aşkınlığına işaret eder. Bu iki görüşün ifrat ve tefrit boyutu antropomorfizm ve agnostisizme götürmektedir. Bunlar felsefenin kavramlarıdır. Teolojide bu iki kavram yerine karışımıza putperestlik ve negatif teoloji denen iki yaklaşım çıkmaktadır.

Tanrı dendiğinde ahlak kavramının akla gelmesi kaçınılmazdır. Zira kelâmda Tanrı’nın sözü hem yaratması hem de teklif olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple insana birtakım sorumluluklar yükleyecektir. Ahlaki sorumluluk da bu bütünün bir parçası kabul edilmektedir. İnsan akıl nimeti ile birtakım ahlaki değerleri bilebilir ancak bu değer yargıları evreni aşan bir referansa bağlanmadığı sürece daima kırılan kalacaktır. İslam’ın Tanrısı iyi ve kötüye duyarlı bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tanrı ve Tanrı tasavvurunu ayıran yazar, burada güneş tutulması olayını örnek vermektedir. Tutulma güneşin bizatihi kendisinde gerçekleşen bir olay değil bilakis güneş ile gözlerimiz arasında gerçekleşen algılama olayıdır. Aynı şekilde Tanrı Tanrı’dır. Tasavvur ise insan zihni ile Tanrı arasındaki ilişkiden doğar. İnsan zihni Tanrıya yönelik bilgi ve bakış açısı geliştirirken mensup

olduğu dinin kutsal metinleri ve toplumsal bilgi kalıplarını kullanmaktadır. Tanrı tasavvuru, toplum ve insan tasavvuru ile de bağıntılıdır. Din ve tedeyyün kavramlarında benzer ayrımı görmek mümkündür. Din vahiy temelli iken tedeyyün insan, vahiy ve kültür üçlüsünün mezc olmuş halidir. Bu ayrımları yapmak ve ilahi mesaja yönelik sağlıklı anlayış geliştirmek için Allah'ın evren üzerindeki gücünü, insana verdiği değeri ve yüklediği sorumluluğu bilmemiz gerekmektedir. Burada tevhidi yöntem olarak alıp Tanrı, doğa ve insana bütüncül bir şekilde yaklaşılması esastır. Buradaki amaç ontolojik düzlemde birlik sağlamak değil aradaki ahlaki bağları canlı tutarak dini öğretiyi aktüel ve dinamik yaşamaktır.

“Varlığın ve Zamanın Dönüşümü” başlığı okumaktan zevk aldığım bir bölümdü. Bu başlık altında ilk olarak modern şehirlerde hakikati yaşamamanın imkanı konusu ele alınmaktadır. Modernitenin sebep olduğu inanç sarsılması bir açıdan da gelenek yozlaşmasına yol açmıştır. Hatta öyle ki Batının sunduğu modernite insanları tek paydada buluşturma adına yerele dair ne varsa yok sayma yoluna gitmiştir. Şehir dinin somut hale gelmesi adına büyük önem arz eder. Çıkış dönemleri itibariyle yerleşik düzene sahip olamayan dinlerin teolojilerinde ben merkezci bir anlayışa rastlarız ki bu dinin tüm insanları kuşatıcı olması gerektiği yönüyle değerlendirildiğinde kısır bir anlayıştır. İslam bu açıdan çok nasipli bir dindir. Hem Hz. Peygamber zamanında şehirde gelişme imkanı bulması hem de farklı din ve kültürlerle bir arada yaşanması Müslümanları bu konuda daha deneyimli kılmıştır. Hz. Peygamber ve halifeler döneminde şehir düzeni sağlanmış ve bozulmaması için gereken tedbirler alınmıştır.

Şehrin bireyi asabiyet duygusundan kurtararak medenileştirmesi onun toplumsal işlevidir. Şehir tasavvuru Orta Çağ'dan günümüze kadar pek çok değişim geçirmiştir. Dünyanın Tanrı'dan uzaklaştıran meta olarak görüldüğü dönemde gidilen her yolun Tanrıya çıkması için çokça kilise inşa edilmiştir. Günümüzde ise siyasal yönetimi sürdüren yapılar merkezde yer almaktadır. Çalışma disiplininin simgesi olan saat kuleleri boy göstermektedir. Teknolojinin ilerlemesi ile insanlar yaşama ayak uydurmak adına yersiz rekabete girmeye başlamışlardır. Öyle ki insanı kendine itaat etmeye zorlayan bir teo-teknoloji oluşmuştur. Bu rekabet bireyi ciddi manada yormuştur. Ancak birey şehrin yalnızca çalışma mekanı değil, estetik, etik ve kültürün de mekanı olduğunu hissederek yaşamalıdır.

İslam dininde şehirde yaşamak Tanrının insana lütfu olarak nitelendirilmektedir. Çünkü din büyük oranda şehirde işlevsel hale gelebilmektedir. İnsanların olmadığı bir yerde hukuk, iktidar, toplumsal ve bireysel ahlak gibi kavramların varlığından söz etmek mümkün değildir. Dinler ve uygarlıklar soyut ve boşlukta ortaya çıkan yapılar değildir. Yazar bu başlıkta çözüm ola-

rak makineleşmeye yüz tutmuş insana aidiyetler kazandırılmasını, kent hayatına kültürel hareketlilik getirilmesini önermektedir. Böylelikle toplum maddi, manevi ortak paydada buluşacak, insanını sevecek ve mekanı sevecektir. Kent üzerine düşünmek, kültürel kodlarımızı tanımak, geçmiş üzerine düşünmekten geçmektedir. Bununla beraber geleceğe yönelik entelektüel çalışmalar yapmak da çözümün son halkasıdır.

“Bilim ve Etik İlişkileri” başlığı altında uzunca hakikatin ne olduğu, taraflarca ne ifade ettiği ele alınmaktadır. Hakikatin üretildiği başlıca alanların bilim ve siyaset olduğunu ifade eden yazar, toplumların siyaset, bilim, sanat ve teoloji yolu ile hakikati elde ettiklerine dair bir anlayış geliştirdiklerini dile getirmektedir. Kimi çevreler mutlak hakikati dogmatizmle bağıntılı görerek fanatizm kapısı olarak kabul etmektedir. Kimleri ise onun aşkın olmadığını savunmaktadır. Hakikat kavramının kuşkuculuk ile yozlaştırılması bireyde iyiyi arama ve uygulama noktasında iradesizliğe yol açmaktadır. Kuşkuculuğun yükselişe geçtiği toplumlarda toplumsal ilişkileri ele almak, sağlıklı incelemek mümkün gözükmemektedir. Bunun sebebi toplumsal yapının kesinlik ihtiyacına dayanmasıdır. Günümüzde aşkın bir hakikat referansına dayanmayan toplumlar, insan yaşamıyla yakından ilgili olan kürtaj, eşcinsellik ve ötenazi gibi sorunlara çözüm üretme noktasında sorun yaşamaktadır. Hakikati kabul etmek ötekini dışlamayı gerektirmemektedir. Zira bu şekilde toplumsal birlikten söz etmek mümkün olmayacaktır. Günümüz seküler dünyasında hakikatin koltuğuna başka yapay hakikatler oturtanlar vardır.⁴

Bilimin otorite haline gelmesi teknolojinin insan hayatını kendine bağımlı hale getirmesi bilimin başarısı olarak zihinlere kazınmıştır. Bununla beraber dinin ikinci plana düşmesi onun vaatlerini de gözden düşürmüştür. Cennet idealinin gözden düşmesi ile dünyada cenneti kurmanın yolları arandı. Bilim, dinin yerini alınca söyledikleri mutlak hakikat gözüyle algılandı. Zamanla gözü açılan insan bilim ve teknolojinin yalnızca olumlu yönde kullanılmadığını, bunların mutluluğun ve hakikatin kaynağı olmadığını fark etmiştir. Bi-

⁴ İnsan boşluk kabul etmeyen bir varlıktır. Şâtîbî ‘nin insanın teessî ihtiyacını dile getirmesi buna örnek verilebilir. Sözlükte “üsve olmak” anlamına gelen teessî, insanın fitraten içinde barındırdığı bir ihtiyaçtır. İnsan mutlaka öteki denilen kendi dışında birini örnek almaktadır. Kişilerin birbirlerini örnek alması durumu aradaki sevgi bağı, alışkanlık ve özdeşim kurma ile mümkündür. Burada önemli olan nokta şudur ki içindeki teessî eğilimini yansıtmamaya çalışan kimse bu boşluğu mutlaka bir başka teessî ile doldurmaktadır. Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtîbî el-Gırnâti, *el-Muvâfakât*, V/261, 262: (والتأسي: إيقاع الفعل على الوجه الذي فعله). Benzer şekilde bir kimse içte ya da dışta otorite kabul ettiği hakikat kavramını yok sayması durumunda farkında bile olmadan yerine bir başkasını koyması kaçınılmazdır. Kişi o boşluğu kendisi doldurmaz ise onun algısına hükmeden otorite bir şekilde onu dolduracaktır. Bu sebeple o hakikatin yapay ya da gerçek olması durumu kişinin tercihidir diyebiliriz.

limin itibar kaybı bu şekilde başlamıştır. Eşzamanlı olarak bilim karşıtı, çevreci söylemler gelişmeye başlamıştır. Ancak bu söylemler bilimin verdiği zararın önüne geçmekte yeterli olmamıştır. Batı, bilimi işlevsel olarak Batı dışı kültürleri baskılamak için kullanmaya devam etmektedir. Bilim değerlidir. Ama bu değer, bilimin Batı ideolojisinin maşası olması ile yerlere inmektedir.

“Siyasal Kültür, Devlet ve Kamu Etiği” başlığının temel problemini yolsuzluk ve kamu etiği oluşturmaktadır. Yolsuzluk madalyonunun bir yüzü kültür yönüyle halka diğer yüzü ise hukuk yönüyle otoriteye bakmaktadır. Kamu etiği bu iki yüzü bir kabul eden yeni bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu yönetiminin dayandırılacağı yasalar tarih boyunca ayrı bir tartışma konusu olmuştur.

Yolsuzluk kimi zaman barbar kavimlerde kimi zaman farklı kılıflar ile modern dönemde karşımıza çıkmaktadır. Teknolojinin gelişmesi ile yolsuzluk profesyonel biçimlere bürünmüştür. Geleneksel müfettişlik uygulamaları bu duruma çözüm getirmeyecektir. Öncelikle akademik düzeyde yolsuzluğun sebepleri saptanmalıdır. Sonrasında somut çözüm önerileri getirilmelidir. Bireyin şunun bilincinde olması gerekir ki yolsuzluk sosyal bir kader değildir.

Son dönemde kalkınma çabalarının mükafatını fazlasıyla alan ülkemiz siyasi ve toplumsal pek çok kazanım elde etmiştir. Medya ve iletişim dünyasında bilginin yaygınlaşması halkın yönetimden beklentisinin artmasına sebep olmuştur. STK’ların sosyal anlamda verdikleri hizmet bu aşamada zikredilmeye değerdir.

Kanun dışılık olgusu yalnızca kamu yönetimine indirgenmemelidir. Türklerde olduğu üzere devletin kutsandığı toplumlarda kanun dışı hareketleri ifade etmek zordur. Bunun için denetleme pek çok mekanizma ile yapılmalıdır. Çağımızda devlete bakış açısı bireyin işlerini gören bir örgüt şeklindedir. Bu şekilde olması devlet-toplum ilişkilerini daha akılcı bir düzleme taşımaktadır.

“İslam, Demokrasi ve Sivil Toplum” başlığı atında en önemsedğim konu teolojinin, Müslümanın otorite algısına yönelik etkisidir. Tanrı karşısında söz sahibi kabul edilen insan ile hiçselleştirilen insanın otorite karşısında nasıl bir tavır alacağı elbette ki farklılık arz edecektir. Teoloji bu aşamada ontoloji ve politika arasında köprü görevi görmektedir. Teolojik açıdan Tanrı karşısında edilgen kabul edilen insanın, gelenek ve iktidar karşısında da bu şekilde hissetmesi kaçınılmazdır.

Toplum, miras aldıklarına yaptığı katkı ile başarılı sayılmaktadır. Örneğin İslam toplumu vahye mazhar olmuştur. Ancak onu bir miras gibi görüp varis olduğunu düşünür, üzerine yatar ise bir gelişme kaydedemez. Din ve gelenek ayırımının üzerinde durulması gerekmekte ve çağa uygun aktüel bir teoloji

kurmak gerekmektedir. Vahiy-olgu ilişkisini canlı tutmak, siyasi kültür oluşturmak tarihsel ve insani bir sorumluluktur. Bu aşamada tecrübenin rehberliği es geçilmemelidir.

“Çevre Sorunları ve İslam” başlığı altında çevre kavramı ile ilgili gelinen yanlış noktaya parmak basarak konuya başlanmaktadır. Çevre denildiğinde doğa akla gelirken kentsel çevre dışarıda bırakılmaktadır. Ancak insanlar büyük oranda kentte yaşadıkları için bu yanlışın düzeltilmesi önem arz etmektedir. İnsanı kuşatması açısından tanımlandığında toplum da çevre tanımına katılmaktadır. Doğa, teoloji ve felsefenin ortak inceleme alanıdır. Çevre problemlerinin kökeni, din ve etik açıdan çevre incelemesinin yapıldığı bu çalışmanın sorununu teşkil etmektedir. Çıkışı ile ilgili hızlı nüfus artışı, teknolojinin gelişmesi gibi birçok sebep sıralanan çevre problemleri, ortaya çıktığında ve yayılmaya başladığında politik sınırları tanımamaktadır. Bu sebeple konunun küresel çapta ele alınması gerekmektedir. Problemin temellendirilmesinde farklı görüşler ortaya çıkmıştır. İnsanın eşref-i mahlukat iken bozgunculuğa kayması bu temellendirmelerden birisidir. Toplumla karşı doğayı savunan kesime göre toplumdan uzaklaşmak Tanrı ile yakınlaşmakla özdeşti. Toplumda hakikatin bulunması mümkün değildi. Bu sebeple doğayla iç içe olarak adeta Tanrı ile birlikte yaşamak isteği gün yüzüne çıktı. Hay b. Yazkan örneği de bu görüşü savunur nitelikteydi.

Teolojik açıdan bireyin doğa ile ilişkisi -hatta Batılı kaynaklarda dahî- emanet ilkesine dayanmaktadır. İnsan doğadan yararlanabilir ancak ona zarar verme ve tahakküm hakkına sahip değildir. Yazar, bireyin doğa üzerindeki egemenlik hakkını çoban ve sürü örneği üzerinden açıklamaktadır. Sürüye egemen olan çobana düşen görev, sürüyü koruyarak sahiplerine sağ salim teslim etmektir. Yazara göre bu konuda çözüm, eğitim camiasının eliyle gerçekleşecektir. Ülkemizde çevre bilinci bireye DİKAB derslerinde Tanrı-insan ilişkisi konuları bağlamında bütüncül bir metafizik anlayıştan hareketle sağlıklı bir ekolojik bakış açısı kazandırılabilir. Aynı şekilde canlılar dünyasını konu alan derslerde çevre bilinci oluşturulması güzel bir fırsattır. DİB, akademisyenler ve aktivistlerle ortak çalışmalar yapabilir. Camilerde halka yönelik bu bilincin oluşturulması adına konuşmaların yapılması da yararlı olacaktır.

“İnsan Onuru ve Din” başlığında insan ya da bireye yönelik kültürümüzde yer edinmiş olan yanlış tutumlar dile getirilmektedir. Vahiy, Tanrı-insan karşıtlığı ve çatışması üzerine kurulmamıştır. Bizde insanı hor hakir görme kültürü daha ziyade düalist sistem üzerine kurulu dinlerden yahut da Hıristiyanlık ve Yahudilik kültürü gibi suçluluk psikolojisi barındıran muharref dinlerden gelmektedir. Allah-insan ilişkisi yaratma, gösterme, misak ve yargılama bütüncüllüğü ile ele alınmalıdır. Bu konuyu araştırarak kimse vahiy metnindeki tevhidi öğretiyi keşfetmelidir.

Kur'an insana iade-i itibar kazandırmaktadır. Önceki teolojilerde insanın değerinden söz etmek oldukça zordur. İnsanın doğru konumlandırılması doğru bir metafizik sayesinde olabilir. Tanrı-evren-insan birlikteliğinin bozulduğu bir sistemde insan kaybolmaya mahkumdur. Yazar burada felsefenin Tanrı-evren-insan yaklaşımını kısır bulmakta ve eleştirmektedir. Tanrı, evren ve insan ayrı ayrı tanımlandığı ve arada bir bağ kurulmadığı taktirde bu durum teolojik açıdan probleme sebep olmaktadır. Kelâm ilmi felsefeye yaklaştıkça görev ve yönteminden uzaklaşmıştır. Bu sebeple kelâm kendi görev ve yönteminin farkına vararak varlıklar arasındaki bağı güçlendirmeye çalışmalıdır. Bu aşamada tevhit bir yöntem görevi görmektedir. Felsefe ve modernitenin dayattığı Tanrı, evren ve insan arasındaki bağ boşluğu zaman içerisinde kültürümüzün bir parçası olan tasavvuf tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Evkuran, insan onurunu ve özgürlüğünü korumak adına çözüm olarak ilahi mesaja uygun din anlayışının geliştirilmesini yeterli görmektedir. Bi-reye yönelik din eksenli tahakküm ve istismarların önüne geçmek için bu anlayışı inşa etmek önem arz etmektedir.

"Kimlik Politikası Olarak İslamofobi" başlığında İslam'a yönelik Batı tandanslı bir düşmanlığın temellendirilmesi konu edilmektedir. Batı tarafından zihinlerde İslam'a yönelik oluşturulmaya çalışılan algının genelde olumsuz olduğunu görmekteyiz. İslamofobinin tarihi süreç bağlamında ortaya çıkışı noktasında uzmanlar tarafından farklı görüşler dile getirilmektedir. Bu konuyu İslam'ın doğuşuna kadar götürülenler olmakla beraber Haçlı Seferleri ve Kudüs'ün fethinden başlatanlar da olmaktadır. Yazarın anlatımları doğrultusunda İslamofobiye psikolojik bir hastalık olarak bakabiliriz. Batı bugüne kadar kan ile beslenmiş ve çokça can yakmıştır. Batılının bilinçaltında, yaptığı haksızlıklar sebebi ile suçluluk duygusu yer almaktadır. Bu duygudan arınmak adına kendine hayalet düşman oluşturmuş ve bu düşmanla savaşarak arınacağını düşünmüştür. İslam da hedef tahtasına oturtulan düşman olmuştur. Batının İslam karşıtlığı zaman içerisinde evrilmiştir. Formel değişiklik olarak nitelendirilebilecek bu evrilme, modernizm kisvesi ile hali hazırda düşmanlığa devam etmektedir. Günümüzde Batı, İslam'ı anlamak yerine yargılamaya ve indirgemeye çalışmaktadır. Az gelişmiş ülkelere yönelik çirkin politikalarını meşrulaştırmak ve şirin göstermek yönünde üzerine kimseyi tanımadığımız Batı yüzünden İslamofobi taraftarları ile açık ve dürüst bir şekilde tartışmak zor görünmektedir.

Evkuran'ın bu başlıkta üzerinde durduğu ve fazlasıyla önem arz ettiğini düşündüğüm bir nokta İslam dünyasının İslamofobisi konusudur. Müslüman ve sözüm ona elit kesim İslam'ı toplumsal ilerleme ve kalkınma önünde engel olarak görmekte ve dini tasfiye etmeyi amaçlamaktadır. Bu kesimin de bu konudaki problemi psikolojiktir. Onların da İslam'a yönelik duygu temellerini korku oluşturmaktadır.

İslamofobinin 11 Eylül saldırıları ile yükselişe geçtiği gözlemlenebilir. Ancak öncesinde bu konuya dair teorik çalışmaların varlığı bir gerçektir. Evkurun, bu aşamada İngiltere’de yapılan bir çalışmayı örnek göstermektedir. Gordon Conway başkanlığında hazırlanan bir rapor başlığı ve içeriği sebebi ile açıkça İslam’a yönelik düşmanlığa teşvik etmektedir. İçeriğindeki maddelerde Batılıların İslam’dan neden korktuklarından ziyade korkmalarını gerektirecek nedenler sıralanmaktadır. Bütün bunlar İslam’a yahut bir kesimin de yimi ile İslamcılığa olan karşıtlığı anlamak adına elimizde bulunan verilerdir. Batıda artan Müslüman nüfusu, İslamofobist söylem Truva atına benzetmektedir. Ayrıca bazı yazarlar Avrupa’nın geleceğinden söz ederken kışkırtıcı bir şekilde Avrobistan benzetmesini kullanmaktadırlar. Günümüzde bu düşmanlık medya ile desteklenmektedir. Batı sanatı kullanarak kendi halkını inandırmak istediği şekilde yönlendirmektedir. Bu da Batının profesyonelliği olup halkın gözünde ötekine yapılan her türlü zulmü meşrulaştırmaktadır. İslamofobi söylemleri Batı ile inşa edilecek adil ve rasyonel ilişkiler kurmak için Müslümanın elindeki bir fırsattır. Doğru bir iletişim dili ile yanlışların korkusuzca dile getirilmesi İslam konusunda daha sağlıklı düşüncelerin oluşmasını sağlayabilir.

“Şiddetin Bireysel ve Toplumsal Nedenleri” başlığında şiddet tanımlaması, bireysel ve toplumsal sebepleri, şiddet türleri meseleleri işlenerek bu konulara çözümler üretilmektedir. İnsan maruz kaldığı şiddeti kolaylıkla dile getirir iken ötekine gösterdiği şiddeti tanımlayamamaktadır. Bunun sebebi şiddeti makul hale getirerek içselleştirmesi yani normalleştirmesidir. Bu başlığı değerli kılan kısım, konunun şiddet ile ilgili günümüzde düşülen yanlışla düşülmeyerek ele alınmasıdır. Genelde insanlar şiddetin sonuçlarına odaklanmaktadırlar. Ancak bu eserde şiddetin sebepleri ele alınmaktadır. Problemin sonuçlarıyla çokça ilgilenilse de sebebi tespit edilip çözüm bulunmadıktan sonra problem hayatın içinde varlığını sürdürecektir. Şiddet toplumsal ve sonrasında da bireysel bağlamda ele alınmalıdır. Uygulanan şiddeti kültürden, gelenekten bağımsız ele almak ayakları yere basmayan bir yaklaşım olacaktır. Yazar bu konuda töre cinayetlerini örnek göstermekte ve bu cinayetlerde toplumun geleneksel ahlak anlayışını göz ardı edemeyeceğimizi dile getirmektedir. Şiddet duygusu kendine özgü benlik geliştiremeyen ve bu imkan kendisine sunulmayan kişilerde filizlenmektedir. Yani şiddet yaşanmamışlığın bir sonucudur.

Şiddetin bireysel nedenlerinden ilki modernitenin allayıp pulladığı ve dayattığı yalnızlıktır. Kişideki yalnız kalma korkusu psikolojik probleme yol açar ve kişi şiddete meyilli birey haline gelir. Kişinin anlam karmaşası yaşaması, umutsuzluk kuyusuna düşmesi ve modernitenin dayattığı yalnızca imgelem yoluyla pozitif ruhsal durum inşası, acılara kayıtsız kalma durumu şid-

deti beslemektedir. Çözümü bu konuda bilinçli olan eğitimcilerde gören yazar, onların bireye değer verdiğini göstermesi, bireye umut aşılması ve bu konuda cesaretlendirmesi yoluyla bu meselenin hallolacağı görüşünü dile getirmektedir. Şiddetin toplumsal sebeplerinde insanın birey olarak değil de ait olduğu grubun kimliği ile muhatap alınması konusu incelenmiştir. Toplum beşeridir, doğal bir veri değildir. Elbette içerdiği kültür ve değerler toplum için çok önemlidir. Ancak bu değerlere birey karşısında gerekenden fazla değer verilmesi ve kutsanması bunun probleme dönüşmesine sebep olmaktadır. Benim bir hanımefendi olarak yazara katılmadığım bir cümle “Toplumsal Cinsiyet Algıları” başlığı altında yer almaktadır. “*Bazı toplumsal davranışları sağlamak için kadınlığın bu kadar aşağılanması kesinlikle yaralayıcıdır.*” Yazarın asla benim söyleyeceğim düşünceyi kastederek yazdığını düşünmüyorum. Bununla beraber zihnimde uyanan düşünceyi dile getirmek istiyorum. Alın-tıladığım cümlede geçen “bu kadar” ifadesi bende kadınların bir miktar aşağılanmasının normal olup, “bu kadar” aşağılanmasının probleme dönüştüğü yönünde bir izlenim uyandırmıştır. O ifade yerine cümlenin başına “sırf” kelimesi getirilerek ve “bu kadar” ifadesi cümleden çıkarılarak cümle daha sıhatli olabilir diye düşünmekteyim. Ancak kitabın geneline bakacak olursak durum elbette ki bu şekilde değildir. Toplumdaki yerleşik ve yanlış çoğu algının yıkılması yönüne hizmet eden bu eser için değerlendirmem cimbrizlamak olarak nitelendirilebilir. Tehdidin doğurduğu tepkisel şiddet, gelişmemiş toplumlarda görülen oç alma arzusu ve inancın yitirilmesi de bu başlık altında ele alınan şiddetin sebeplerindedir. Bir aydın bu problemlere yaklaşırken öncelikle daha iyi bir dünyada yaşama arzusunu canlı tutarak bu inanç ile yol almalıdır. Hoşgörüyü toplumsal hayatın temeline oturtarak baskı ve tahakküme karşı olan duyarlılığın artırılması bu konuda çözüm getirecektir. Bireye aidiyetleri sebebiyle değil de yalnızca o olduğu için değer verip düşüncelerini dile getirmesi yönünde teşvik etmek de hoşgörünün önemli bir parçasıdır. Gülmek de şiddete karşı elimizdeki kozların en büyüklerindedir. Bu bilinç ve duyarlılıkları bireyde oluşturmak bütünlükçü bir değerler eğitimi ile mümkün görünmektedir. Bireyin değerli ve sorumluluk sahibi bir varlık olduğunu öğrenmesi ona, Allah’a yönlendirecek yaşama sevincini kazanması yolunda fazlasıyla yardımcı olacaktır.

“Nihilizm, Görecilik ve Değer Tanımazlık” başlığında nihilizmin ilk ortaya çıktığı halinden günümüze kadar ne şekilde evrildiği ele alınmaktadır. Nihilizm yöntem olarak; yerel, toplumsal değer ve yargıları sorguya çekerek değer tanımazlık noktasına ulaştırır. Friedrich Wilhelm Nietzsche’nin (ö. 1900) Hıristiyanlık karşıtı o meşhur sözü “*Tanrı öldü.*” nihilizme ilham olmuş ve onun için temel teşkil etmiştir. Aydınlanma Çağından modern döneme gelene kadar içeriğinde birtakım değişiklikler görebileceğimiz nihilizm, günü-

müzde ideolojisi belirsiz fiili bir yaşantı formuyla karşımıza çıkmaktadır. Yaşantımızın içine girmiş değer tanımazlık sebebiyle bu dönemde bir dine yahut da ideolojiye inanmak ve bu uğurda mücadele etmek zor bir hal almıştır. İnsan bu akıma kapılsa dahî özünde barındırdığı ve doyurmadığı değer ve hakikat boşluğu onu zaman zaman rahatsız edecektir. Toplum yalnızca hukuk yasaları ile ayakta duran bir kurum değildir. Değer yargıları bu aşamada büyük önem arz etmektedir. Batı tandanslı nihilizm akımı ile alt üst olan değer yargıları yerine alternatif sunan, yine bu yarayı açan Batılı düşünürler olmuştur. Kutsalı kendilerince yıkmalarından sonra üst düzey (!) ahlak kuralları geliştirerek yapay bir kutsallık sistemi oluşturmaya çalıştılar.⁵ Ahlaki bilinezcilik kişiyi egoizme götürmektedir. Bu probleme çözüm de diğerkamlık yani özgecilik duygusunu bireyde uyandıracak olan değerler eğitimine önem vermekten geçmektedir. Bununla beraber günümüzde dinlerin yükselişe geçtiği gerçeği de vakidir. Ancak bizler bu yükselişi ciddiye almaz ve kaliteli din öğretimine önem vermez isek Orta Çağ'ın modern versiyonu ile karşı karşıya kalmamız kaçınılmaz olur.

“Yeni Ateist Söylemde Din Eleştirisi” konusunda ateizmin beşeri bir ürün olduğu ve felsefi olarak insanlık düşüncesinden ayırmamızın mümkün olmadığı gerçeği dile getirilmektedir. Günümüzde ateizm ve agnostisizm elit olmanın bir ölçütü olarak Batıdan dünyaya servis edilmektedir. Bu durum bir açıdan olumlu kabul edilebilir. Ateizm karşıtı kimseler bu yeni tartışma konusuna cevap üretmek adına dinleri ile ilgili daha derin araştırmalar yapmak zorunda kalacakları için bu durum, dinleri üzerine düşünmeye ve dinlerinin mesajlarını yeniden keşfetmeye katkı sağlayacaktır. İslam dininin küreselleşme, modernite, ekoloji, değerler, şiddet, kadın gibi konuların günümüzdeki sorunlarıyla karşı karşıya gelmesi, onun modern çağa yönelik mesajının somutlaşması açısından değerlidir. İslam'ın insanlara yönelik mesajı asla belirsiz değil bilakis açık ve anlaşılardır. Nihilizm başlığında geçtiği üzere yeni ahlak sistemi oluşturma çabaları ateizm akımı ile de gündeme gelmiştir. Ve bu çabalar karşılığını almış olmalıdır ki günümüzde dinden bağımsız herkesin uzlaşabileceği ortak ahlak çerçevesi oluşmuş görünmektedir. Metafizik özünden boşaltılmış ahlak, artık yalnızca sosyal yapı unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Krizler Çağında Aile” başlığında aile, birey açısından toplumun prototipi olarak resmedilmektedir. Birey hem kendini hem de ötekini aile içinde fark etmekte ve temel değerleri burada kazanmaya başlamaktadır. Haz, görev, paylaşma, iktidar algısı aile içinde oluşmaktadır. Bireylerin birbiriyle olan ilişkisi Tanrı tasavvurları nispetindedir. Bu sebeple bireyin diğer insanlarla kurduğu ilişkisi gözlemlenerek Tanrı-birey ilişkisi hakkında fikir edinilebilir. Din, aileyi önemsemekte ve olumlu açıdan üzerinde durmaktadır. Bununla

⁵ Şâtıbî'nin teessî örneği burada da verilebilir.

beraber Kur'an'da mal ve çocukların fitne olduğuna dair farklı anlatımlara rastlamaktayız. İşte tam bu aşamada bu anlatımın yer aldığı ayetler iyi anlaşılmalıdır ki yanlış sonuç ve algılar ortaya çıkmasın.

Bu başlıkta ele alınan, küreselleşme ve modernite ile değişen dünyadan ailenin hangi oranda etkilendiği meselesidir. Görüldüğü üzere birçok değişimin yaşandığı dünyada ailenin her açıdan sabitesini korumasını beklemek sahici olmayacaktır. Geleneksel toplumlarda değerler aktarımı birtakım toplumsal mekanizmalar sayesinde yapılırken modern dönemde bu görev ailenin üzerine bırakılmıştır. Bu sebeple devlet aileyi korumaya yönelik politikalar geliştirmeye başlamaktadır. Anaerkil ve ataerkil aile modellerinin gittikçe azalması ve yazarın tabiriyle "bebeerkil" aile modelinin ön plana çıktığı bir çağda yaşamaktayız. Devlet, aileyi koruma konusunda izlediği politikalarda bu durumu es geçmemelidir.

Kadın, İslam'da değerli bir varlık iken yaşanan-muhafazakar İslam'da bu değer teorik düzeyde yer edinerek din ve Arap kültürü karmaşısına kurban edilmektedir. Fitne kavramına gelecek olursak Kur'an'da daha genel bir kullanıma sahip iken İslam geleneğinde kadına indirgenen pejoratif bir nitelik halini almıştır. Fitne, insan hayatının ayrılmaz ve doğal bir parçasıdır. Bu sebeple olaya tikel ve cinsiyetçi yaklaşımlar çok doğru olmayacaktır. Erkek için kadın ne kadar fitne yani deneme vesilesi ise kadın için de erkeğin bir o kadar fitne olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Müslüman birey bu konuda gelenek denilen tarih ve kültürün kendisine dayattığı şekliyle değil bilakis İslam öğretisinin ahlaki rehberliği doğrultusunda davranış geliştirmelidir.

Oldukça doyurucu olan bu eser kaynakçası açısından fazlasıyla zengindir. Doğu ve Batı'ya ait pek çok eser içermektedir. Okurken hoşuma giden ve dikkatimi çeken hususlardan biri yazarın kendi eserlerine atıfta bulunmasıdır. Bu eserde yer alan on dört başlığın problemleri ve çözümleri birer ya da ikişer cümle ile özetlenerek devlet eliyle ya da akademisyenlerce oluşturulmuş kurullar çapında ele alınarak hayata geçirilmesi gerektiğini düşünmekteyim. Böyle bir eseri akademik dünyaya kazandırmasından dolayı Mehmet Evkuran hocama teşekkürlerimi sunuyorum.